В. Лукич.

Іван Франко

06
10

В. Лукич.

13.458.
Львів. Бібліотека
АН. УРСР

ІВАН ФРАНКО

Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника.

БІБЛІОТЕКА
У ЛЬВОВІ
УКР. ХРИС. ОРГ.

1927

З Друкарні при Сирітськім Домі
832 N. 7th Street, Philadelphia, Pa.

2.31.

Ш5(2=Ук)5-4 Франко 14

Львівська Філія
Бібліотека АН УРСР
812 ср

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 7175

IX
841
1922

Від Редакції.

Видаємо отсим з «Еп. Вістей» споминову студію довголітного знакомого і співробітника покійного Франка, котрий прислав ту статю не до нас, а до иньшого орґану. На жаль, демаґоґія ще на стільки сильна в нашій суспільности, що редакція того другого орґану не могла помістити сеї річевої критики творчости і діяльности Франка тай користаючи з дозволу Автора, напечатати її де можливо, відступила сю статтю нам.

Сей характеристичний факт, що свобідне слово критики може знайти собі місце тільки в урядовім дієцезальнім орґані Католицької Церкви, говорить більше про страшний стан нашої суспільности, ніж найбільші описи.

Автор отсеї студії дав дозвіл, підписати його як уважаємо за відповідне, або псевдонімом або і повним іменем і назвиском. Беручи під увагу розаґітованя загалу демаґоґами, уважаємо вказаним, не наражувати Вп. Автора на неприємности й містимо його працю під псевдонімом. Прийде час на відкриття псевдоніму. Познаки того лучшого часу, коли поборені будуть атеїзм і демаґоґія, вже появляються, коли й світські діячі наші зачинають думати й писати так, як пише Автор отсеї студії.

ІВАН ФРАНКО

Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника.

Париж, в осени, 1926.

Поставленє проблєму.

Чи Іван Франко був одним із тих Великих Мужів, які повели людство або тільки свою батьківщину на нові шляхи до матеріяльного або морального поступу, — які зробили людей щасливійшими, навчили їх краще орудувати силами природи, силами націй і силами душ власних, — і які заслугують собі **культу?**

Чи був, чи справді був Іван Франко одним із велитнів волі й діла, розуму й чуття, уяви і слова? Чи був тим, що народи називають «ґенієм», героєм, тим, що старинні Греки називали «півбогом», тим, кому вони будували жертвенники і храми, себто творили і ширили «Культ»?

А далі — яке було становище Франка до християнства і католицтва, до церкви і віри?

Спір за сі питання, бачу, глибоко потряс не так нашою старою Галичиною, як нашою заморською еміґрацією, тай навіть виродився в полєміку.

Чи позволите, Пане Редакторе, людині, котра від 1905 року аж майже до смерти Франка стояла з ним у близших або дальших, та майже безперервних зносинах, і яка прочитала трохи не всі писання Франка, з них деякі й десятками разів, — чи позволите ученикови й скромному співробітникови Франка — не забрати слово в спорі, тим менше в полєміці, а — розказати кілька спогадів про нього тай висказати кілька здогадів про нього?

Числячи на Вашу, Пане Редакторе, вибачливість і на Вашої Публики уважливість, розпочинаю, йдучи по черзі від одної галузи діяльности Франка до другої.

І. Франко як Редактор.

Без пересади кажучи: було справдішним щастєм для молодого письменника попастися під редакторську владу Івана Франка. Хто її перебув, той поніс на решту свого життя вдячність для Франка, нетільки вдячність, а — що рівно важне — вщіплений ним смак до стилю-ясного і зрозумілого, а обмерзіння й погорду до многословя і ляпанини в письмі.

Франко був редактором пильним і немилосердним. Пильним — бо, мимо своїх втомою й недугою почервоволілих очей, він не пропускав ні стрічки ні слова своїх співробітників (— маємо тут на думці: Співробітників «Літературно Наукового Вістника»—) нечитаними і, коли було треба, непоправленими. Був немилосердним — бо безоглядно черкав кожде зайве слово, кожде зайве речення і цілі сторінки зайві. Зайві тим, що балакучі, зайві тим, що неясні, зайві і шкідливі, наче пустоцвіти і галапаси, зайві тим, що закручені й закуйдовчені, штудерні й вишукані.»

Кожде речення мусіло у нього висловлювати означену думку, кожде слово — означений зміст, свій зміст і тільки оден зміст. Вихований на клясичних творах, грецьких і латинських, Франко був безоглядним ворогом пустословного й многословного писання; він стояв на тім, що слова, наче числа в рахунках, мають тільки одну — єдину, означену вартість у реченнях, а речення в міркуваннях і виводах. Високопарна балаканина таксамо, як модна закуйдовчена чудернацкість і штудерність стилю мали в ньому безоглядного ворога. Коли в манускрипті Франко попадався на такі пусті «квітки», він їх у мить виполював, вичеркуючи зовсім або заступаючи словами, висловами й реченнями ясними, простими, зрозумілими. А коли було таких квіток забагато, або коли весь рукопис був (як часто!) тільки сплетом беззмістовних і мрачних словес і фраз, — то кіш на сміттє і відпадки стояв недалеко. Кілько «поезій», «новель», «статей», то що, знайшло свою могилу в тім Франковім коші! Кілько молодих, а то й старших українських «письменників», похоронених Франком у коши, ніколи не дарувало і не простило Франкови його редакторського засуду! Але були й такі, що зганяли пиху з серця, ішли до друкарні за своїми почерканими і пораненими

рукописами, розчаровані і діткнені в своїй любови власній прочитували «свої» манускрипти, в яких Франко-редактор иноді не лишав каменя на камени, слова на слові, черкаючи «оригінал» і пишучи над стрічками. І потому, скидаючи пиху з серця, відучувалися галапасної ляпанини, а підучувалися писати по людськи.

Франко виховував осьтак своїх співробітників. Рівному йому в редакторських заслугах досі нема ні в Галичині ні на Великій Україні. А коли він уступив з редакції «Літературно-Наукового Вістника», і коли місце його високої словесної й льогічної культури, плоду клясичної школи, — заняли пустословя такого Євшана або ще пустійші фанфаронства такого Донцова, тоді «Літературно-Науковий Вістник» скотився так низько, що й до рук годі його брати без почуття жалю за старим і почуття сорому за новий.

Скажете: писати просто і ясно, в згоді з правилами правопису, граматики і льогіки — сеж природне і самозрозуміле для всякого, хто хоче бути письменником. Якаж тут особлива заслуга Франка?

Отже помиляєтеся. Серед пишущої братії взагалі дуже мало, дивно мало таких, що справді вміють по людськи писати. Особливож мало таких серед пишучих по українськи. От, візьміть для прикладу в руки котру з американських українських ґазет. І усього там знайдете доволі: і неуцтва справді «енцикльопедичного» і незнання ніякого правопису, і варварств у мові, і гріхів проти складні й льогіки, і пустомельства (— про лайки і грубости вже й не згадуючи), всього того добра там доволі на кождій сторінці, трохи не в кождій стрічці. Одного тільки там не слідно, а саме слідів тямучого редактора, достойного тієї назви і того уряду. Ті «редактори» не перейшли ніколи Школи Франка, ні якої-небудь иншої доброї редакторської школи; а самі вони за марні характером і мозком, і як звичайно недоуки: зарозумілі — щоби пильною працею над самими собою себе виховати.

Хто мав щастя працювати під Франковою редакцією, той до віку почувати-ме на своїм писанню слід руки Франкової і до віку буде почувати огиду до полу грамотного «редаґування», яким нездужає велика більшість наших ґазет по обох сторонах Океану.

II. Франко як Поет.

Серед славословій і «характеристик», якими почитателі Франка хотіли заінавґурувати Культ його, не знайшли ми поміченим цікавого факту: що Франко розвивався, як поет, дуже поволі; що роками цілими, а то й трохи не десятками років, він продукував поезії дуже невисокої поетичної вартости; що тільки вже в своїм мужеськім віку він у частині своїх поезій піднявся думкою і формою на пристойну висоту; та що найкращі свої поезії він дав щойно тільки на склоні свого віку, коротко перед тим, коли він тілом і духом подався в старість і слабість.

Склеїти якийсь соціялістичний або протипопівський заклик у рими й ритми і так понатягати останні, щоб з того вийшов навіть «имн», — не має з поетичною творчістю нічого спільного; на таке здатний перший ліпший Трильовський. «Який то вітер шумно грає» — се вигукування, але не поезія. «Не пора» — мало що ліпша. «Каменярі» — клеєна на силу тяжка деклямація. Тюремні сонети — змістом бідненькі, формою страшенні — се ніяка поезія. Трохи ліпші, хоча в значній части вимучені, натягнені змістом і як часто! — нездарні формою — «Панські Жарти!»...

Поезія — то чистий хрусталь: усе в ній мусить бути без скази, досконале. Замало є мати навіть розумну думку, поетичний помисл, щире й живе почування; щоби з того виплила поезія, треба думку й почування так обробити, як робітники-мистці обрабляють сирі й безформні діяманти, щоб з них вийшли дорогі і безхибні брилянти. Все в них мусить бути вимірене на найменьшу точку, передумане, випляноване, виполіроване — кожда лінія, кожда грань, кождий пункт. Зле «різаний» брилянт — се не брилянт; Знавець не простить йому найменшої скази в різанню. Поезія з язиковими хибами, з зайвими словами, з фальшивими наголосами, з натягненими римами, з штильгуцькаючими ритмами — не заслугує назви поезії, а хто її написав, повинен або її переробити на досконалу, або кинути в кіш, а під ніякою умовою її не друкувати.

Франко в переважній частині своїх літ сього принципу не визнавав. І друкував усе, що на швидку руку було готове. Так засмітив свої книжки невикінченими

як слід творами, яких нині вже читати не можна. Навіть у «Мойсею», якого деякі сторінки поетичним летом високі і формою хрустальні, кілько ще невикінчених віршів, нагнутих римів, кульгаючих ритмів! Licentia poetica» — се байка; її нема і вона непростима.

А що сказати про поета, котрий трохи не на кождім кроці, трохи не в кождім маленькім віршику, чимось вас разить — словом, тоном? Треба сказати, що поет той не належить до сімї великих поетів, і що з титулу своїх поетичних заслуг йому всенародній, національний Культ не належиться.

З цілої великої й обильної поетичної спадщини Франка можнаб вибрати яких кілька десятків — не більше — творів, переважно коротких ліриків, майже виключно з кінцевої епохи Франкового писання, тай скласти з них оден томик поезій придатних до читання. Вся решта се зайвий баляст — характеристичний, правда, для Франка і його часу, та деморалізуючий нетільки незрілим змістом, а й ледащою, занедбаною, формою.

Для «Культу» Франка як поета нема підстави. Як поет він ані не оригінальний, ані не великий. Він не Гомер, ні Дант, ні Ґете. Він навіть не Шевченко...

Ще менше є підстави для культу Франка як повістяра. Ні одна, буквально ні одна його повість не осягнула рівня навіть пересічно доброї — не говорячи вже про ґеніяльну — европейської повісти.

З оповіданнями і новелями Франка — мало що ліпше.

Ш. Франко як Учений

Щоб учений удостоївся національного Культу, — мусить він доконати такого відкриття, яке розяснює темні области життя людей, або природи і дає людям у руки нові засоби в боротьбі проти безцільного терпіння і за силу та розвиток. Типом такого ученого є нпр. Пастер, відкривець світа бацилів і мікробів тай охоронних способів проти заразливих недуг. Учених тієї міри знає людство небагато тай, мимо їх заслуг, дуже мало з них удостоєних справжнім культом.

Франко до великих учених не належить.

Його капітальна і безперечно в своїй области заслужена учена праця, видання українських апокрифів, нічим не посунула вперед людства, тай розмірно не бога-

то причинилася до збогачення людського пізнання взагалі. А поза тим? «Історія української літератури»? Збір імен і заголовків тай ослабаючим мізком сплоджених поглядів хорого вже письменника? Велику працю посвятив Франко на збірку наших народних приповідок. Алеж се праця збирача, а ніяким чином творця.

І деж тут місце та підстава для Культу?

IV. Франко як Публіцист і Критик.

Остається Франко - публіцист, і Франко-Критик, літературний Критик.

Великим публіцистом Франко не був. Його соціялістично-народницькі статті були більш або менше слабим відгомоном німецьких та російських соціялістичних і «народницьких» письменників. Його наступ проти галицької заскорузлости — більш або менш справедливим наслідуваннями — якже часто несправедливих! — наступів Драгоманова. А всі вони в купі, ті публіцистичні статті Франка, не були тими огненними словами, ділами, які поривають націю на нові дороги — до матеріяльного й морального поступу, чи до війни й перемоги. Вони дражнили богато, а навчали мало. Спробуйте нині прочитати кілька з них, а побачите, які вони застарілі, прогомонілі, випорожнілі. Навіть до вибору творів Франка нема що з них брати.

Літературний Критик? Певна річ, що Франко має в історії нашої молодої й худої літературної Критики визначні заслуги. Але **заслуги ті виключно негативні:** Франко виполошив з літератури неодного слабосильного, неталановитого, осмішив і скомпромітував неодного бляґера. Одно й друге безперечно потрібне і корисне.

Одначе на великого літературного Критика сього замало. Замало є прогнати непокликаних нездар з літературного храму — треба ще навчати в тім храмі, як треба в письменстві судити і розсуджувати, якими мірами естетичними, реліґійними, фільософічними, суспільними, поетичними — треба мірити твори письменників. Франко таким учителем-критиком не був; навчити когось літературного світогляду він не міг, бо сам він не мав означеного, виробленого, світогляду. Він був еклектиком, себто судив літературні твори ріжними мірами, відповідно до свого хвилевого настрою, своїх лектур і т.п.

Великого Французького літературного Критика з третої четвертини XIX-ого століття, Сент.-Бева кождого року передруковують, а його статі літературної критики досі чарующо живі і навчаючі; він давно вже помер, а його критичні писання появляються в світ у щораз то нових виданнях. А спробуйте зробити збірне видання з Франкових критик! Візьміться тільки за те: Швидко побачите, що мало і як мало з Франкових критик нині ще сяк-так цікавого і можливого до читання.

І деж тут може бути мова про Культ Франка як Критика?!

VI. Франко і релігія.

I.

Франко виховався в тих десятилітях XIX-ого століття, які оден з найвидатнійших тогочасних французьких письменників у своїм знаменитім і голоснім творі*) влучно схарактеризував «глупими.» То були часи, коли кілька голосних німецьких і французьких природників, лікарів переважно з малою клієнтелею і соціольогів, збаламучених кількома відкритями природних законів і тайн раптом стали думати, що вони вже всі розуми поїли, що ніяких тайн уже в природі і в душі людскій нема: що думка і почування людскі — ніщо инше як химічні процеси в мізковім мясі; що діла людскі й історія людства — ніщо инше, як тільки вислів економії; одним словом, що немає в світі місця ні на душу ні на Бога, бо все є тільки «атом, момент і рух молекулярний.»

То була дурниця в найповнійшім значінню сього слова, але то була дурниця модна. Наче пошесть вона пішла по всій Европі. Не підпали під сю матеріялістичну моду тільки нечисленні справжні ґенії науки, як прим. знаменитий Пастер, котрий все остався віруючим Католиком. Нині безбожна і антиклерикальна мода в світі так само перестаріла і забута, як прим. мода носити пудровані перуки на головах.

Та Франко, як і Драгоманів, сій моді підпали. А що Франко був безперечно найбільше талановитим галицьким письменником взагалі, а свого часу зокрема, то він ту моду прищіпив і на наш галицький ґрунт. Його при-

*) «Le Stupide XIX-e siecle.» —

клад безбожности вплинув на молоде галицьке покоління і накоїв осьтак безмірно богато шкоди нашій національній справі в Галичині. Ціле одно покоління, а може й два, пішло в мандрівку життя з Франкового «духа печаттю», з печаттю байдужности, а то й отвертої ворожнечі до Церкви і віри.

2.

Так розпочалося в Галичині щось страшенне, безтямне й безглузде нетільки з церковного, католицького, а й зі світського, національного погляду: трівля проти Церкви, віри і духовенства.

Без великої шкоди для своєї морали не можуть собі позволити на такий проти-церковний люксус навіть старі, культурні, державні нації. Для нашої, молодої, слабої, підяремної нації то була справдішна моральна і національна **катастрофа.** Доволі пригадати, що греко-католицька Церква була в Галичині (і досі єсть) єдиним і одиноким публичним орґаном, який є в наших руках. Греко-католицьке духовенство — єдиною розмірно від чужої влади незалежною, інтеліґентною, по всіх селах розміщеною і ґієрархічно зорґанізованою «клясою.» Католицька Церква — Єдиним вязлом, що вяже наш нарід з найдосконалшою в світі орґанізацією і доктриною Римської Церкви, і тієї Єдиної спадкоємниці творця і орґанізатора культури білого людства — римського духа.

Кидаючи в нарід гасла боротьби проти Церкви й духовенства, вносячи в слабу націю кличі роздору, замість кличів єднання і співпраці, Франкове покоління взяло на свою душу непростимий і в наслідках своїх, моральних і орґанізаційних, **страшенний гріх** супроти власного народу і його будучности. Франкова школа дала в Галичині почин до тої дійсно божевільної разпрі, яку можна порівнати хіба з божевіллям людини, котра сама підрізує галузь, на якій сидить, підрізує, щоб упасти в багно.

І чи є тут за що віддавати Франкови «всенародний Культ?» Невже віддається національний Культ тому, хто причинився до безпримірного розпорошування національної енерґії? Хто на «основі» непровірених і що найменше-сумнівних метафізичних «поглядів» матеріялістичної школи на матерію і душу розжарював огонь ненависти в середині свого власного народу, та ще й в обличчю ворога?

Ні, і ще раз ні! Такі національні гріхи й провини можна, від біди, собі пояснювати (модою часу, недостачею застанови, то що). Але не може здорова нація такі удари проти національної солідарности в самім розгарі боротьби за національне існування — оправдати. А ще менше — звеличувати головного виновника, віддавати йому «Культ!» Коли наша нація в Галичині досі не навчилася в повній мірі використати для потреби свого життя і поступу — незрівнаної й неоціненої виховуючої сили Католицтва в змислі дисципліни, а своєї церковної орґанізації — в змислі суроґату своєї державности, — то Франко в тому ніс і несе велику пайку вини.

Таке з загального, громадського, національного становища.

3.

Та не ліпше випаде оцінка Франкової протикатолицької діяльности з погляду одиничного, — себто зі становища найглибшого і найсущнійшого інтересу кождої одиниці з-окрема.

Життя людске нелегке і кождого дня, кождої години воно наносить на душу людску аж занадто багато причин гризот, внутрішного несупокою, сумніву, страху. На той основний несупокій людської душі, несупокій, який буває — доводить людину иноді до розпуки й божевілля, а з правила до почуття нещасливости, — на той страшенний несупокій, яким корчиться душа людска, із-за якого вона в найбільших глибинах своїх ридає й безсильно бється, — немає ніякого иншого ліку, як лік реліґії.

Се нині відоме і само зрозуміле вже нетільки дійсним сьвященикам, а й всім світським дослідникам душі людської, психольоґам і психіятрам. Позбавити людину її реліґії — то найбільший злочин, який можна їй заподіяти. Вибити око людині, відрубати їй руку — страшенний злочин. Та ще страшнійший злочин відобрати їй той духовний супокій, ту душевну рівновагу, які дає реліґія, і ніщо инше, як тільки реліґія. Нині в культурних краях навіть ті, що втратили віру, — коли є в них розум і совість, бережуться відбирати реліґію віруючим: ніхто немає до того таксамо права, як не має права калічити чуже тіло. Відобрати віру людині — то окалічити її душу.

Таких духових калік наплодив Франко в нашім громадянстві легіон. Тим причинився він до унещасливлення богатьох тисяч бідних душ людських, до зменшення суми — і так уже невисокої — щастя одиниць і родин на землі нашій.

Невже за таке шанують десь «всенароднім культом? Де?

VII. Спогади і здогади.

І.

Життя не було дуже ласкаве, ні милостиве для Франка. Вже самі зверхні обставини його життя були нещасливі. Десятками років жив Франко з духово недужою жінкою і ні ради, ні поради, — ні охарности і ладу в хаті, ні правильного харчу, — ні правильної зміни чистої сорочки й хустинки — таке протягом двайцяти чи трийцяти років . Чого треба більше?

А далі ніколи не вгасаюча свідомість, що невилічена й невилічима недуга розвивається в його орґанізмі і нервах і що вона неминуче, скорше чи пізнійше, заволодіє вповні його тілом і — душею...

«Ти знов літаєш наді мною, галко
«І крячеш горя пісню монотонну,
«— — — — — — — — — — — — — — — — — — —
«.....на мозок мій нещасний кандидатко!
«— — — — — — — — — — — — — — — — — — —
«Не кряч так зично, не лети так падко,
«Не бійсь, піде твоя побіда гладко,
«І я впаду вже скоро, скоро, скоро.»

Такий був основний тон, Leitmotiv, внутрішних, інтимних настроїв Франка. Каторжною, невсипущою працею він силкувався опянювати себе, відганяти від себе чорну безнадійність.

«Мов віл в ярмі, я чув на собі прут»...

Мало є в світовій літературі зразків такого розпучливого й безнадійного настрою, такого «сиріτства духового», такої певности грядучого божевілля, як у цілім ряді — і то найсильнійших — поезій Франка.

Яким щастєм, якою розрадою, якою підпорою булаби, серед такого нещастя, Франкови релиґія, якби він не був її замолоду втратив!

Втратив? Чи зовсім утратив? Чи справді Франко

в глибині душі своєї пірвав усі нитки, що вязали його з реліґією батьків?

Здається мені, що се питанне досі мало хто собі ставив: на перший погляд воно було безпредметове, так дуже йому, мовляв, перечила публіцистична і поетична діяльність Франка і його довголітна приналежність до радикальної партії. А одначе питанне таке не тільки можна, а й треба собі поставити, коли хочемо мати дійсний образ Франка і дійсно зрозуміти розвиток нетільки його душі, а рівночасно й його поетичної творчости.

2.

Оден спогад. Десь у 1905 чи 1906 році, не памятаю вже, я видавав «Молоду Україну», ще молодим студентом. Як трохи не ціле моє покоління, віддавався я тоді соціялізмови, ворогуванню проти Церкви й віри тай культови Франка. Франко був тоді редактором «Літературно-Наукового Вістника», а ідеалом моїм було попасти на сторінки того місячника. Се вдалося мені за посередництвом В. Гнатюка і Івана Кревецького, і я розпочав містити в «Л. Н. В.» нотатки й розвідки. Очевидно, коли вдалося мені видати число «своєї» ґазети, «Молодої України», я швидко передавав її через Ів. Кревецького — Франкови. «Знаючи», що Франко — соціяліст — і атеїст, я думав похвалитися перед ним своєю завзятістю в обох тих напрямах; Зосібна в протицерковнім змислі я помістив був в «Мол. Україні» жорстоку й страшенну балаканину (яка мені видавалася тоді Бог зна, якою розумною і «поступовою», чи початок атеїстичної балаканини від заг. «Та справа.»*) Думав я, неборачисько, що удостоюсь від Франка признання або похвали за свою «поступовість....» Якеж було моє розчарування, коли через кілька днів пізнійше Франко, стрінувши мене, скромного і онесміленого, в канцелярії Чарнецького 26, замість похвалити мене, з нетаєним обридженням (так!) віддав мені, «Молоду Україну» з «Тою справою» тай, звичаєм своїм: коротко й сухо, сказав мені:

— Як ви могли таке містити?!

Більше ні слова. Як змитий, з палаючими від соро-

*) Автором її був мій товариш ще з ґімназіяльних часів, котрий опісля навернувся до католицької Церкви.

му й несподіванки вухами винісся я був з канцелярії, і довго потім застановлявся, відчитуючи наново «Молоду Україну» й «Ту Справу», чого саме стрінула мене така догана з уст обожаного Учителя.

Франко кинув тоді зерно сумніву в мою віру у доцільність і єдиноспасаємість мойого воюючого антиклєрикауізлм й атеїзму з соціялізмом і ділами його, і від того дня розпочався в душі молодого студента повільний та не стримний процес сумнівів, провірок, праці і лєктур, який покінчився основним і оконечним відворотом від названих висше «ідеалів» мойого студентского віку.

За се буду вдячний памяти Франка до кінця днів своїх.

Значить, уже тоді, коло 1905-6 рр., Франко вже був визволений з дикої а la Трильовский ворожнечі до Церкви і віри. В ньому ішов, поволи та безупинно, процес духової реакції і реставрації: реакції проти атеїстичних блудів його молодих літ, реставрації - в напрямі навернення до віри батьків.

«Ну, а що — як справді правда,
«Що паночик в церкві править,
«І мене по смерти ангел
«Перед Божий суд поставить?...»

Таке питання мусів собі ставити Франко, в інтимности своєї несупокійної душі — і то не іронічно, а серіозно. Мусів роздумувати, сумніватися, нагинатися. На шляху перед ним, перед його душевною еволюцією стояло — навернення.

3.

Цілий ряд сучасних Франкови, з того самого безбожного жерела в молодости своїй поєних французьких письменників, поетів, повістярів, учених навернулося і знов стало практикуючими католиками; з них деякі із славними в світі письменства й науки іменами. Инші, хоча й не піднялися аж до справдішного повороту на лоно католицької церкви (як пр. славний провідник французьких роялістів Шарль Моррас), то публично відреклися своїх давних протикатолицьких блудів і в інтересі свого народу стали оборонцями Церкви й віри: ласка божа, без якої справді навернення неможливе, ще на них не зійшла; шлях до Дамаску перед ними ще не розкритий.

Львів. Бібліотека АН УРСР 13.458.

— При чім тут Франко? — спитаєте.

При тім, відповімо, що і він був на дорозі до навернення. Такі річи мало коли доконуються через ніч. Акт навернення випереджують довгі процеси духові, сумніви й хитання; соромливість і побоювання, що на те «люде скажуть»; праця над поглиблюванням своїх моральних і метафізичних основ.

З усього, що з власної обсервації знаю про Франка в останніх кільканайцяти роках його свідомого життя, з уважної аналізи його тогочасних творів; з того, що він у той час писав, і чого вистерігався писати; зі змісту його маній в часі його духового сумерку нарешті — з усього того, по совісти і тверезій розвазі, виводжу висновок, що Франко повертався до віри батьків.

Не кажу: повернувся — недуга і смерть стала на поперек сього шляху. Але він навертався.

За кождою своєю гостиною на селі, в рідних Нагуєвичах прим., Франко, хоч з імени невіруючий, ішов у неділі й свята до церкви і залюбки там читав Апостола.

Заперестав писати напастливі статті проти Церкви і віри.

Відвернувся від соціялізму.

Зревідував своє духове відношення до Драгоманова.

Подихи містики — вістуни навернення і познаки внутрішних духових переґруповань — щораз частійше і щораз більше вперто почуваються в його поетичних творах....

Довго передбачувана недуга заволоділа вкінци нещасливим Поетом; він переступив ту — як дуже иноді хитку! — межу, яка ділить духово здорову від духово хорої людини. І в ту мить, наче ножем врізало, пропали раз на все нетільки його полишені безбожницкі хули, але й останні сліди його сумнівів в істнування Бога, безсмертної душі, змислу божого в нашім істнуванню.

Потвердять се всі, що стрічали Франка в ті часи, а серед них і я.

4.

— Який се доказ? — скажете може. Доказ із мріянь хорого на божевілля чоловіка?

Так! Се доказ і дуже сильний доказ. Новітня психольоґія і психопатольоґія, навіть незалежно від незаслужено такої нині модної школи Фрайда, показала й

Львівська Філія бібліотеки АН УРСР
Львівська державна наукова бібліотека
№ 7175

доказала, що в провіренню змісту дійсного, глибокого, не самого тільки поверхного, життя духового людини грає рішаючу, майже єдино рішаючу ролю сон і божевілля. Побіч сего живуть, працюють, розвиваються в людині два духові життя: свідоме й підсвідоме. До підсвідомого заганяє людина такі думки, уявлення й почування, яких вона з ріжних оглядів (товариських, сором ливих, инших) не хоче, або **ще** не хоче отверто признати своїми, себто на зверх виявити. Але прийде сон або божевілля, то огляди ті пропадають і у сні або божевіллю людина вже не думає про те, «що на се люде скажуть», а без обиняків розкриває перед собою і, в даному разі, перед світом справжній зміст сього дійсного, підсвідомого життя. Соромливий і боязливий стає в сні або в божевіллю безсоромним і нагальним, коли така була його дійсна вдача, тільки приголомшена зверніми оглядами і замаскована.

Безбожник і скептик стає віруючим і набожним. (Се висновки стислої науки, оперті на довгих досвідах дійсних учених).

Останнє сталося з Франком.

Можна на певне (на скільки є щось «певне» в психольогії людскій) здогадуватися, що недуга тільки перервала той шлях до Дамаску, яким Франко йшов уже довго, що найменше від часу свого осуду «Молодої України» за ту атеістичну статтю, про котру я згадав. Не судилося нещасливому доплисти до берега, до духового заспокоєння на лоні Церкви і віри.

Але **сей** Франко, **такий** Франко — невідомий тим людям, котрі з легкої руки пропагують «Культ» його і завзивають до того «Культу» «всю українську націю». Вони почитають иншого Франка, инакшого Франка, не того і не такого, яким він був у розцвіті своїх мужеських сил. Вони знають тільки Савла, а навіть не здогадуються грядучого Павла.

VIII. На закінчення.

Таке поверхове й плитке розуміння Франка з намаганнєм, зробити з нього предмет Культу, нікого не булоб одурило більше ніж самого Франка, колиб він нині жив у повноті своїх духових сил. Нема сумніву, що в своїх теперішніх «почитателях» і пророках свого «Куль-

ту», він не бачивби нічого иншого, як — говорячи часто ним уживаним висловом — «бляґерів», а таку ідею такого культу його — «бляґою.» Для бляґерів і бляґи він був без милосердя. Він не почувався ґенієм і гидував пересадою. Ось що відрубив він одному з типічних українських бляґерів:

«Я не ґеній, синку милий,
«Й сим ніколи не чванився
«Працював що було сили
— — — — — — — — — — — —
«Для голодних пік сквапливо
«Разовий, не панський хліб,
«І ставав на всяке жниво,
«І вязав свій скромний сніп.
«— — — — — — — — — — — —
«А що часом стогну з болю
«І в зневірі сльози ллю,
«Се тому, що скрізь по полю
«Так богато кукілю.
«Що царює **баба-бляґа**
«Так, що й краю їй не знать,
«І немаю палки маґа,
«Щоб потвору сю прогнать!
— — — — — — — — — — — —
«Ах, коби я ґеній був!
«З тих істерій, неврастеній
«Я-б вас чаром слів добув,
«Я-б вас двигнув, переродив,
«Я-б вам випрямив хребти,
«Я-б мужів з вас повиводив, —
«Навіть з малп таких, як ти!»

Не багато є в світових літературах поемок рівних сій — силою слова, свідомістю своїх сил і їх границь, огидою до пересади, брехні і «бляґи.» Поруч деяких частин «Великих Роковин» поемка та належить до найсильніших з усього, що написав Франко. Висловлені в ній думки і почування дають Франкови титул до відповідної слави у нас і до вдячности йому.

Але тільки «баба-бляґа» могла кинути в суспільність клич «Культу» Франка як національного «ґенія»: сам Франко відповів, що треба, на ту «бляґу».

В. Лукич.

Ф IX Л-841 1927

0,50
ПРОВЕРЕНО
С/Ф. 1927
РЛ 7175 У

В. Лукич.

Іван Франко